

ΙΕΡΕΜΙΟΥ 10,3α*

ΥΠΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ Μ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τοποθέτησιν τοῦ προβλήματος, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, θεωρῶ σκόπιμον καὶ ἀναγκαῖον νὰ ἐκθέσω ἐν εἶδει περιλήψεως τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος κεφαλαίου καὶ ἰδιαίτερος τοῦ πρώτου τεμαχίου, οὕτως ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ μεθοδικὴ καὶ συστηματικὴ ἐξέτασις καὶ ἔρευνα τοῦ παρόντος στίχου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς πρὸ καὶ μετὰ τοῦτον στίχους, τόσο ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς συνδέσεως καὶ πλοκῆς ὅσον καὶ ἐξ ἐπόψεως σημασιολογικῆς.

Ἐν πρώτοις ὁ προφήτης ποιεῖται σαφῆ καὶ ὀξεῖαν διάκρισιν καὶ ἀντιπαραβολὴν τῆς λατρείας τῶν Θεῶν τῶν εἰδωλολατρῶν ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς λατρείας τοῦ Ἰαχβέ, ἐξαίρων καὶ τονίζων συγχρόνως τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς εἰδωλολατρείας διὰ τὴν ἰσραηλιτικὴν θρησκείαν (Ἰερ. 10,1-16), ἐν συνεχείᾳ ἀπειλεῖ τὴν Ἱερουσαλήμ με ἀίχμαλωσίαν παραθέτων τὸ παράπονον τοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην συμφορὰν (Ἰερ. 10,17-22) καὶ τέλος ὡς ἐν κατακλειδί ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτοδιόρθωσιν αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ζητῶν τὴν τιμωρίαν τῶν εἰδωλολατρῶν (Ἰερ. 10,23-25).

Κατόπιν τῆς συντόμου ταύτης εἰσαγωγῆς εἰσερχόμεθα εἰς τὴν συγκεκριμένην ἐρώτησιν: εἶναι ἡ ἑβραϊκὴ λέξις Πῆρη (Ἰερ. 10,3α) ἡ ἀρχικῶς χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἢ ὀπισθεν αὐτῆς πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἄλλην;

Διὰ μίαν ὀρθὴν καὶ ἀντικειμενικὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τῆς τεθείσης ἐρωτήσεως εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐξετάσωμεν:

α) πῶς ὁ στίχος Ἰερ. 10,3α παρεδόθη μέχρις ἡμῶν.

β) ἐὰν ἡ λέξις Πῆρη καὶ ἰδιαίτερος ἡ ἔκφρασις Πῆρη ἀπαντᾷ εἰς τὴν Π.Δ. καὶ εἰδικῶς εἰς τὸν Ἰερემίαν.

γ) Πῶς ἀπέδωκαν οἱ ὑπομνηματισταὶ τὸν στίχον Ἰερ. 10,3α διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ

* Ἡ παράθεσις τῶν χωρίων γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μασορητικοῦ κειμένου.

δ) ἐὰν λόγοι μορφολογίας καὶ περιεχομένου ἐπιβάλλουν ἀντικατάστα-
σιν τοῦ πρώτου συμφώνου Π εἰς Τ.

Ἐν πρώτοις ὁ παρῶν στίχος, ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται
σήμερον, παρεδόθη ὁμοιομόρφως¹ ἄνευ διαφορῶν καὶ ἀποκλίσεων τόσον εἰς τὸ
πρωτότυπον ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀρχαίας μεταφράσεις ἐκτὸς τῆς συριακῆς οὕτω:
Τὸ ἑβραϊκὸν ἔχει ὡς ἐξῆς: **הוּא הַבְּלָה, מִיַּעַם הַתִּקְוָה כִּי**, οἱ Ο' «ὅτι τὰ νόμιμα
τῶν ἔθνῶν μάταια», ἢ Βουλγάτα «quia leges populorum vanae sunt»
καὶ μόνον ἢ συριακῆ μεταφράσις παραδόξως ἀποκλίνουσα ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου
ἔχει ἀντὶ τῆς λέξεως **תִּקְוָה** τὴν λέξιν *dehita* = φόβος.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἐρώτημα, ἐὰν δηλαδὴ ἡ λέξις **תִּקְוָה** χρησι-
μοποιεῖται εἰς τὸν Ἱερεμῖαν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς τῆς Παλ. Διαθήκης,
παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Εἰς τὸν προκείμενον στίχον (Ἱερ. 10,3α) ἡ λέξις **תִּקְוָה**
ἀπαντᾷ εἰς γένος θηλυκὸν πληθυντικῶ ἀριθμοῦ, εὐρίσκεται δὲ εἰς συνεξευγμένην
κατάστασιν μετὰ τοῦ ὀνόματος **מִיַּעַם**.

Πλὴν τοῦ χωρίου τούτου ἡ λέξις αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὸν Ἱερεμῖαν καὶ εἰς
τὸ αὐτὸ γένος πέντε ἐν ὅλῳ φορὰς μὲ τὰς ἐξῆς σημασίας: α) «τοῦ νόμου τοῦ
Θεοῦ» **בְּתִקְוָה וּבְיִרְתִּי** (=δὲν ἠκολουθήσαν (οἱ Ἰσραηλῖται) τὸν νόμον μου
καὶ τοὺς θεσμούς μου) (Ἱερ. 44,10), **וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וְיִתְּנוּ וְיִתְּנוּ וְיִתְּנוּ**
(=καὶ ἠμαρτήσατε κατὰ τοῦ Κυρίου, μὴ ὑπακούοντες εἰς τὴν φω-
νὴν τοῦ Κυρίου καὶ μὴ ἀκολουθοῦντες τὸν νόμον του, τὰς διατάξεις του καὶ
τὰς ἐντολάς του) (Ἱερ. 44,23), β) «τῶν φυσικῶν νόμων τῆς ἀρμονίας»
וְכֹכְבִּים וְיִרְתִּי וְיִרְתִּי (=ὁ σταθερὸς χρόνος τῆς τροχιαῆς τῆς σελήνης καὶ τῶν
ἄστρων) (Ἱερ. 31,35), **וְיִרְתִּי וְיִרְתִּי** (=ἡ τάξις (ἀρμονία) τοῦ οὐρανοῦ
καὶ τῆς γῆς) (Ἱερ. 33,25), «(τοῦ ὁρίου)», «(συνόρου)», «(τοῦ καθωρισμένου χρόνου)»
וְיִרְתִּי וְיִרְתִּי (=ὁ καθωρισμένος χρόνος (ἐποχὴ) τῆς συγκομιδῆς) (Ἱερ. 5,24).

Ἐπὶ πλέον ἡ αὕτη λέξις εἰς ἀρσενικὸν γένος ἀπαντᾷ εἰς Ἱερε-
μῖαν τρεῖς φορὰς μία εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν συνδεδεμένη μὲ τὰς λέξεις
וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה וְיִתְּנוּ וְיִתְּנוּ (=ἔθεσα (Ἱαχβὲ) τὴν ἄμμον ὡς ὄριον τῆς
θαλάσσης ὡς φράγμα αἰώνιον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ὑπερβῆ) (Ἱερ. 5,22)
καὶ δύο φορὰς, εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν **וְיִרְתִּי וְיִרְתִּי** (=κατὰ τὸν νόμον
(τοῦ Θεοῦ) καὶ κατὰ τὰς διατάξεις) (Ἱερ. 32,11) καὶ **וְיִרְתִּי וְיִרְתִּי** (=αἰ
σταθεραὶ τροχαὶ αὐταί) (Ἱερ. 31,36).

1. J. Ziegler, «Septuaginta Jeremias, Baruch Threni», Göttingen 1957 σελ. 200
εἰς στίχον.

Ἐκ τῶν ἀναφερθέντων στίχων τοῦ Ἱερεμίου προκύπτει ὅτι :

- α) χρησιμοποιεῖ πάσας τὰς μορφὰς τῆς λέξεως **קָרָה, תִּקְרָה קָה, מִיָּקָה,** ἦτοι ἀμφοτέρωθεν τὰ γένη καὶ τοὺς ἀριθμούς.
- β) ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται πρὸς δῆλωσιν τοῦ θεοῦ, τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου.
- γ) ἡ ἔκφρασις **מִיָּעַרְתָּ תִּקְרָה** (οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν) ἀπαντᾷ μόνον μίαν φοράν καὶ δὲν ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἄλλης συνωνύμου καὶ
- δ) ἡ ἔκφρασις **מִיָּעַרְתָּ תִּקְרָה** (=οἱ νόμοι τῶν Ἑθνῶν) ἐν συγκριτικῶν εἰκονικῶν παραλληλισμῶν πρὸς ἀποκεκομμένον καὶ ὑπὸ χειρῶν καλλιτέχνου διὰ πελέκειως ἐπεξεργασμένον ξύλον ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν στίχον.

Κατόπιν τῆς διαπιστώσεως καὶ τῆς ἐξακριβώσεως τῆς χρήσεως τῆς λέξεως ταύτης εἰσερχόμεθα εἰς τὸ δεύτερον σκέλος τῆς ἐρωτήσεως, ἦτοι τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῆς ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ θηλυκοῦ γένους καὶ τῆς ἐκφράσεως **מִיָּעַרְתָּ תִּקְרָה** εἰς τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς τῆς Παλ. Διαθήκης.

Κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς ἄλλους προφῆτας: Ἡ λέξις **קָרָה** εἰς γένος θηλυκὸν ἀπαντᾷ εἰς μὲν τὸν Μιχαῖαν μίαν φοράν, **מִיָּעַרְתָּ תִּקְרָה יְיָ** (=διότι τηρεῖς τοὺς νόμους τοῦ Ὁμβρῆ) (Μιχ. 6,16), εἰς δὲ τὸν Ἰεζεκιήλ εἴκοσι φορές μεταξύ τῶν ὁποίων ἄξιον λόγου εἶναι **הֲלֹךְ הַיְיָ תִּקְרָה בְּבָרָה** (=ἐάν ὁ ἀσεβῆς ἀκολουθήσῃ τοὺς νόμους τοὺς ὀδηγοῦντας εἰς τὴν ζωὴν... ἀσφαλῶς θὰ ζῆσῃ) (Ἰεζ. 33,15) ἐπίσης **הַיְיָ תִּקְרָה אֱלֹהֵי** (=οὗτοι εἶναι οἱ κανονισμοὶ τοῦ θυσιαστηρίου) (Ἰεζ. 43,18) καὶ τέλος **כָּל־תִּקְרָה בֵּית־יְהוָה** (= οὐδὲ ἀνθρώπου... ἄκουσε ὅλα ὅσα σοῦ λέγω σχετικῶς πρὸς τοὺς κανονισμοὺς τοῦ οἴκου τοῦ Κυρίου)¹ (Ἰεζ. 44,5).

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν ἀνωτέρω στίχων διαπιστοῦται, ὅτι οὐδεὶς προφήτης ἐκτός του Ἱερεμίου χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφρασιν **מִיָּעַרְתָּ תִּקְרָה** καὶ δὴ, ἐν παραλληλισμῶν πρὸς τὴν ἀναφερθεῖσαν εἰκόνα τοῦ ξύλου.

Εἰς τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Παλ. Διαθήκης συναντῶμεν πλῆθος στίχων, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦν τὴν λέξιν ταύτην. Οὕτω γίνεται λόγος περὶ **תִּקְרָה**

1. Ἐκ τῶν ἀξιολογηθέντων στίχων τοῦ Ἰεζεκιήλ, οἱ ὅποιοι ποιοῦνται χρῆσιν τῆς λέξεως εἰς τὸ ἀρσενικὸν γένος εἶναι: **בְּתַקְיָא אַבְוֹתְכֶם אֵל תֵּלְכוּ** (= μὴ ἀκολουθεῖτε τοὺς νόμους τῶν πατέρων σας) (Ἰεζ. 20,18) καὶ **תִּקְרָה יְיָ אֱלֹהֵי** (= ἀναλογία ἑλπίου ἀνερχομένη εἰς τὸ δέκατον τοῦ βῆθ.

(=νόμος Θεοῦ) (Ψαλμ. 2,7), **יְהוָה יִתְּקִים הַתְּקִים** (=νόμοι τοῦ Θεοῦ) (Ἀριθμ. 30,57), **קְוֵי הַאֲלֹהִים** (διατάξεις τοῦ Θεοῦ) (Ἐξ. 18,16) καὶ διαταγμάτων Αὐτοῦ εἰς πρῶτον, δεῦτερον καὶ τρίτον πρόσωπον, **מִיִּלְפָּנֶיךָ קְוֵי** (=ποῖον δικαίωμα ἔχεις νὰ διηγῆσαι τὰ διατάγματά μου) (Ψαλμ. 50,16 πρβλ. Ζαχαρ. 1,6), **עֲבַדְךָ יְשִׁיב בְּהַקְוֵי** (=ὁ δούλός σου μελετᾷ τὰ προστάγματά σου) (Ψαλμ. 119,23) **וְלִשְׁמוֹר אֶת הַקְוֵי** (=ὅτι θὰ ἀκολουθῆ τὸν Κύριον καὶ θὰ φυλάττη τὰς ἐντολάς του) (2 Παραλ. 34,31 πρβλ. Νεεμ. 10,30, Ἀμ. 2,4). Ἐπίσης γίνεται λόγος περὶ νόμων τῶν ἀνθρώπων ὡς καὶ φυσικῶν νόμων, **לִלְכֹת בְּהַקְוֵי יְהוָה אֲבוֹי** (=καὶ ἐβάδισε (Σολομών) κατὰ τὰ προστάγματα τοῦ πατρός του Δαυὶδ) (Α' Βασιλ. 3,3) καὶ **הִדְרֵעַת הַקְוֵי שְׁמַיִם** (=γνωρίζεις τοὺς νόμους τῶν οὐρανῶν;) (Ἰώβ 38,33).

Ἄξιοι ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἐπίσης αἱ ἐκφράσεις: **וְאֵת קְוֵי הַתְּקִים** (=αὐτὸς εἶναι ὁ κανονισμὸς περὶ τοῦ Πάσχα) (Ἐξ. 12,43) (πρβλ. Ἀριθμ. 9,12,14). **לְקַח מִשְׁפַּח** (=αὐτὴ εἶναι ἡ καθωρισμένη διάταξις διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας) (Ἀριθμ. 27,11), ὡς **וְאֵת קְוֵי הַתְּוֹדָה** (αὐτὴ εἶναι ἡ διάταξις τοῦ νόμου) (Ἀριθ. 31,21) καὶ **וַיִּלְכּוּ בְּהַקְוֵי יִשְׂרָאֵל** (=ἀλλ' ἐβάδισαν κατὰ τὰ προστάγματα τοῦ Ἰσραήλ, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι ἔκαμον) (2 Βασιλ. 17, 19).

Ὅπως ὅμως ἰδιαζόντως ἐνδιαφέροντες διὰ τὴν παροῦσαν μελέτην εἶναι τρεῖς στίχοι ἐκ τῆς Παλ. Διαθήκης εἰς τοὺς ὁποίους ἀπαντᾷ συνώνυμος ἐκφρασις τῆς **קְוֵי הַתְּקִים** (οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν) Ἱερ. 10,3α ἦτοι: α) Λευϊτ. 18,3 ἐνθα ὑπὸ τὸ ἀντωνυμικὸν ἐπίθεμα **הֵם** νοοῦνται οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Χαναναῖοι **לֹא תִלְכּוּ** (יְגוֹיִם מִצְרַיִם) **וּבְהַקְוֵי תֵיהֶם** (=δὲν πρέπει νὰ μιμηθῆτε τὰ ἔθιμα τῆς γῆς Αἰγύπτου... οὔτε τῆς γῆς Χανανῶν... οὔτε νὰ ἀκολουθήσητε τοὺς θεσμοὺς των). β) Λευϊτ. 20,23 ἐνταῦθα χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις **קְוֵי** ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν λέξιν **וּגְוֵי תִקְוֵי** **וּלֹא תִלְכּוּ** (=μὴ ἀκολουθῆτε τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν). Εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς στίχους ἀναγγέλει ὁ Θεός, ὅτι οἱ Ἰσραηλίται ὡς ἐκλεκτὸς λαὸς του ὀφείλουσαν νὰ φυλάττουσαν τὰς ἐντολάς του, νὰ ἀποφεύγουν τὰ ἔθιμα τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ νὰ διάγουν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν ζωήν.

γ) Τέλος εἰς τὸ Β. Βασιλ. 17,8 ἀπαντᾷ ἡ λέξις **קְוֵי** συνδεδεμένη μετὰ τὸ **וּגְוֵי**, **וּלֹא תִלְכּוּ בְּהַקְוֵי הַגְוֵי** (=καὶ ἐβάδισαν κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ὁ Κύριος ἐξεδίωξεν ἀπ' ἔμπροσθεν τῶν Ἰσραηλιτῶν), οὕτω δικαιο-

1. Ὑπὸ τινων χειρογράφων προτείνεται πληθυντικὸς βλ. 1 MS m Vers. plural πρβλ. Lev. 18,28α Biblia Hebraica⁹.

λογεῖ ὁ ἱερός συγγραφεὺς τὴν τιμωρίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε τὴν πολιορκίαν τῆς Σαμαρείας ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας Σαλμανάσαρ καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ὡς αἰχμαλώτων εἰς τὴν Ἀσσυρίαν.

Συγκρίνοντας ὁμοίως τοὺς στίχους τούτους πρὸς τὸν τοῦ Ἱερεμίου 10,3α παρατηροῦμεν ὅτι α') ἐλλείπει ὁ μνημονευθεὶς παραλληλισμὸς τῆς ἐκφράσεως **מִצַּיְתָא לַיְרֵךְ** καὶ β') ἡ λέξις **לַיְרֵךְ** χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ «ἐθιμοῦ» ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ζωὴν.

Εἰς τὸ τρίτον ἐρώτημα πῶς ἠρμήνευσαν τὸν στίχον (Ἱερ. 10,3α) οἱ διάφοροι ὑπομνηματισταὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων σημειοῦμεν, ὅτι πρὸς ἐπίλυσιν τῆς φιλολογικῆς συνδέσεως καὶ τῆς ἐννοιολογικῆς σημασίας τούτου κατεβλήθησαν ἐκ μέρους αὐτῶν δύο προσπάθειαι, μία ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ στίχου θεωροῦντες τὴν λέξιν **לַיְרֵךְ** ὡς γνησίαν καὶ μία ἐκ μέρους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι διορθώνουν ἢ ἀντικαθιστοῦν αὐτήν.

Μεταξὺ τῶν παλαιτέρων ὑπομνηματιστῶν δέον ὅπως μνημονεύσωμεν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, ὁ ὁποῖος συνδέων τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον τοῦ τρίτου στίχου μετὰ τοῦ προηγουμένου στίχου συνιστᾷ «μη γὰρ ἐπειδὴ τὰ ἔθνη σέβεσθε [ἴσως σέβεται] λέγω μὴ σέβεσθε, ἀλλ' ἐπειδὴ μάταια ἐστί. Νόμιμα ἐνταῦθα τὴν θρησκείαν¹.

᾽Ωσαύτως ὁ Θεοδώρητος Κύρου παρέχει περίληψιν τῶν στίχων 3-7. Ὅστος μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν θεῶν τῶν εἰδωλολατρῶν καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα: «ταῦτα τοίνυν τοιαύτην ἔχοντα τὴν φύσιν οὐ δίκαιον εὐλαβεῖσθαι· ὠφελεῖν γὰρ ἢ βλέπτειν οὐ δύνανται»².

Τέλος ὁ Ὀλυμπιόδωρος Ἀλεξανδρείας ἐρμηνεύων τὸν δεύτερον στίχον μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν διαφόρων φάσεων τῶν οὐρανίων σιμμάτων ὑποδεικνύει: «μη φοβηθῆτε αὐτὰ ὡς θεούς, ἀλλὰ τὸν ταῦτα ποιήσαντα»³ συνδέων οὕτω τὸν στίχον τοῦτον μὲ τοὺς ἐπομένους, οἱ ὁποῖοι δὲν σφύζονται.

¹Ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπομνηματιστῶν δέον νὰ μνημονευθοῦν οἱ Duhm, Orelli καὶ Artur Weiser.

1. Ἰωάννης Χρυσόστομος «ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἱερεμίαν» P.G. 64,860 εἰς στίχον.

2. Θεοδώρητος Κύρου «ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἱερεμίαν P.G. 81,565.

3. Ὀλυμπιόδωρος Ἀλεξανδρείας ὑπόμνημα εἰς τὸν Ἱερεμίαν P.G. 93, 649.

α) Ὁ B. Duhm ὀρμώμενος ἐκ τῆς δυσκολίας τῆς συνδέσεως τοῦ ἀ' ἡμιστιχίου τοῦ γ' στίχου μετὰ τοῦ β' ἐπιχειρεῖ μίαν τελείως νέαν λύσιν. Ἐκλαμβάνει τοὺς στίχους 3β-5α ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην, συνδέει τὸν στίχον ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ 3α καὶ θεωρεῖ ὡς γνήσιον κείμενον τοὺς στίχους 1-3α. 5β. 10,12-16, οἱ ὅποιοι διαπραγματεύονται περὶ τῶν μυστηριωδῶν ἐμφανίσεων τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῶν ἀστρικῶν θεοτήτων τῶν εἰδωλολατρῶν, τὰς ὁποίας ἀντιπαραθέτει καὶ ἀντιπαραβάλλει μὲ τὸν ἀληθῆ Θεὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν. Ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐν λόγῳ ὑπομνηματιστοῦ οἱ στίχοι 3β-5α δὲν δύνανται νὰ ἀποτελοῦν συνέχειαν τοῦ στίχου 3α, διότι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ δὲν εἶναι οὔτε ἔργον οὔτε ἔργον χειρῶν καλλιτέχνου¹.

Πλὴν ὅμως τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδωλολατρῶν, δὲν προέρχονται ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων οὔτε δημιουργοῦνται αὐτομάτως, ἀλλὰ εἶναι ἔργον θεϊκῶν δυνάμεων, συνεπῶς παραδέχεται ὁ ἴδιος ἀστρικὰς θεότητας, μὴ ἀμφισβητῶν δὲ τὴν γνησιότητα τῶν στίχων 14 καὶ 15, οἱ ὅποιοι διαπραγματεύονται τὸ αὐτὸ θέμα, παρουσιάζεται ἀνακόλουθος πρὸς ἑαυτόν. Διὰ τοῦ ἐξωβελισμοῦ ὅμως τῶν στίχων 3β-5α ἐκ τοῦ κειμένου δὲν ἔχομεν ἱκανοποιητικὴν λύσιν, ἀλλὰ ἀντιθέτως τὸ ὅλον θέμα καθίσταται περιπλοκώτερον, παραμένει ἀστήρικτος καὶ ἀδικαιολόγητος ὁ τοιοῦτος ἐξωβελισμὸς καὶ ἀντιτίθεται εἰς τὴν μέχρι τούδε παράδοσιν τῶν στίχων εἰς τὰ διάφορα κείμενα (Μασορ., Ο, Βουλγάτα, Συριακὴ μετάφρασις).

β) Ὁ Orelli ἐξ ἄλλου μὴ ἐπιφέρων ἀλλαγὴν ἐπὶ τοῦ παραδοθέντος στίχου συσχετίζει τὰς λέξεις **דְּמִצְחָה לְיָרְחָה** (= οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν) τοῦ 3α ἡμιστιχίου πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ 2 στίχου μνημονευόμενον **πλανητικὸν σύστημα** καὶ ἐπεξηγεῖ λέγων ἐπὶ λέξει ὅτι «τὸ πλανητικὸν σύστημα τότε ἦτο μαθηματικῶς καθωρισμένον καὶ ἐστηρίζετο ἐπὶ ὑπολογισμῶν καὶ νόμων²) καὶ ἀποδίδει τὴν λέξιν **לְיָרְחָה** διὰ τοῦ «διατάξεις τῆς πίστεως καὶ τῆς δεισιδαιμονίας³)».

γ) Ὁ Artur Weiser τέλος χρησιμοποιῶν τὴν λέξιν **לְיָרְחָה** (κατὰ λέξιν νόμος) ὑπὸ εὐρυτέραν καὶ μεταφορικὴν ἔννοιαν ἀποδίδει ταύτην διὰ τοῦ ὅρου

1. B. Duhm in kurzer Handkommentar zum A.T. Lieferung 15.1901 παραπομπὴ κατὰ C.H. Cornill «Das Buch Jeremia, Leipzig 1905 σελ. 134 εἰς στίχον.

2. G. v. Orelli «Der Prophet Jeremia» Munden 1905 «Der Sterdient zumal war ja ein bestimmt geregelter und fusste anf Rechnungen und Gesetze» σελ. 55, εἰς στιχ.

3. Αὐτόθι σελ. 55, εἰς στιχ. «Mit Satzungen des Glaubens und des Aberglaubens».

«θρησκεία»¹, ἐρμηνεύων τὸν στίχον οὕτω «διότι ἡ θρησκεία τῶν ἔθνῶν εἶναι μηδέν»² καὶ ἐννοῶν ὑπὸ τὸν ὄρον «θρησκείαν» τοὺς θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν³.

Ἐκ τῶν ὑπομνηματιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν διόρθωσιν ἢ ἀντικατάστασιν τῆς λέξεως **תַּרְבָּה** ἄξιοι μνείας εἶναι ὁ F. Giesebrecht, ὁ P. Volz, ὁ F. Nötscher καὶ ὁ W. Rudolf.

Ὁ πρῶτος προσκρούων ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας **אִתּוֹ**, τῆς ὁποίας προηγεῖται ἡ λέξις **תַּרְבָּה** —ἀσυμφωνία ἀστήρικτος καὶ ἀνεδαφικὴ δι' αὐτόν—ὡς καὶ εἰς τὸ ὅτι εἰς τὸ ἡμιστίχιον τοῦ 3 στίχου παρουσιάζονται τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας εἰς τὴν θέσιν τῶν νόμων τῶν ἔθνῶν» τοῦ α ἡμιστιχίου τοῦ 3 στίχου, ὑποθέτει ὅτι ὑπὸ τὰ ψηφία **'רַב** πρέπει νὰ ὑποκρύπτεται χαρακτηρισμός τις εἰδωλολατρικοῦ Θεοῦ, οὕτω ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προηγουμένης φράσεως **מִיָּגֵה תַּתִּי כִּי** πρέπει ὑπὸ τὰ ψηφία **'רַב** νὰ ἀναζητηθῇ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ λέξις **תַּרְבָּה** (= φόβος) (Ἰώβ 6,21 ἢ **תַּרְבָּה** (Γεν. 9,2, Ἰώβ 41, 25) ἢ ἀκόμη καὶ ἡ λέξις **תַּרְבָּה** (= τρόμος) (Γεν. 35,5) (Πρβλ. Γεν. 31,42 **רַב־נִי תַּרְבָּה** = ὁ Θεὸς Ἰσαάκ)⁴.

β) Ὁ P. Volz ἀντικαθιστῶν τὴν λέξιν **תַּרְבָּה** διὰ τῆς λέξεως **תַּרְבָּה** ἐρμηνεύει ταύτην ὡς «φάντασμα τῶν ἔθνῶν»⁵ τοποθετῶν δὲ τὰς τρεῖς πρώτας λέξεις τοῦ στίχου 3ββ πρὸ τοῦ 3βα, ἀναγινώσκει μὲ τὴν Βουλγάταν **תַּרְבָּה** καὶ προσαρτᾷ τὸ **י** εἰς τὴν λέξιν **תַּרְבָּה**⁶.

γ) ὁ F. Nötscher παραδέχεται ὅτι τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ β στίχου ἐννοιολογικῶς θὰ ἠδύνατο νὰ παραληφθῇ, διότι διὰ τῆς διορθώσεως τῆς λέξεως **תַּרְבָּה** εἰς **תַּרְבָּה** ἔχομεν ἐπανάληψιν τῆς ἐννοίας τοῦ 2β ἡμιστιχίου εἰς τὸ 3α ἡμιστίχιον. Τελικῶς ὅμως καὶ αὐτὸς προτιμᾷ ἀντὶ τῆς λέξεως **תַּרְבָּה** τὴν λέξιν

1. Artur Weiser «Der Prophet Jeremia» Göttingen 1959 σελ. 94 ὑποσημ. 1: Das wort «Weg, das in ähnlichem Sinne wie **תַּרְבָּה** v.3 und **מוֹסַר** v. 8 gebraucht wird, bezeichnet hier die gesamte Ordnung der religiösen «Begehungen» πρβλ. Ψαλμ. 25,8 Πραξ. Ἀποστ. 9,2, 18,28, 19,9.

2. Αὐτόθι σελ. 94 εἰς στίχον: «Denn die Religion der Völker ist nichts».

3. Αὐτόθι σελ. 91 ὑποσημ. 2 «Wobei mit dem Begriff Religion die Götter gemeint sind».

4. F. Giesebrecht «Das Bud Jeremia» Göttingen 1907 σελ. 64 εἰς στίχον.

5. P. Volz «Prophet Jeremia» Leipzig 1928 σελ. 121 εἰς στυ. Gespenst der Völker.

6. κερ.

6. Αὐτόθι σελ. 123, ὑποσημ. d'.

תָּה (=φόβος, τρόμος), תָּה, תְּשֻׁבָה και τοποθετεῖ τὸ ἡμιστίχιον 3γ πρὸ τοῦ 3β¹.

δ) Τέλος ὁ W. Rudolf παραδεχόμενος μὲ τὸν F. Giesebrecht, ὅτι ἀντὶ τῆς ἐκφράσεως תְּשֻׁבָה תָּה (= οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν) πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπὸ τὴν λέξιν 'רָה χαρακτηρισμὸν τινα Θεοῦ τῶν εἰδωλολατρῶν, δανεῖζεται ἀπ' ἐκεῖνον τὴν λέξιν תָּה και στίζων αὐτὴν תָּה (= φόβος) (Γεν. 35,5) ἐν ἀντικειμενικῇ ἐννοίᾳ², ἀνάλογον πρὸς τὸ רָה תָּה (Γεν. 31,42) (πρβλ. Ἐπιστολ. Ἱερεμίου 1,3 «δεικνύοντας φόβον τοῖς ἔθνεσιν»), δικαιολογεῖ τὴν σύνταξιν τοῦ תָּה ὡς συμφωνοῦσαν κατὰ γένος μὲ τὸ συνδετικὸν ῥῆμα (Gesenius-Kautzsch, Hebräische Grammatik § 145u ὑπόσημ. 1).

Ἐν περιλήψει λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ ὑπὸ τῶν ὑπομνηματιστῶν προτεινόμεναι λέξεις תָּה, תָּה, תָּה ὡς διόρθωσις ἢ ἀντικατάστασις τῆς λέξεως תָּה δὲν εἶναι αἱ ἀντίστοιχοι ἐπιτυχεῖς λέξεις:

- α) διότι δημιουργοῦν γραφικὰς δυσκολίας
- β) διότι εἶναι λέξεις ἀμφιβόλου προελεύσεως
- γ) διότι ἡ ἐννοια τὴν ὁποῖαν ἀποδίδουν δὲν καθιστᾷ τὸν στίχον σαφέστερον και εὐκρινέστερον και δὲν συμπληροῖ τὴν ἐννοιαν τοῦ στίχου περισσότερον τῆς λέξεως תָּה και
- δ) διότι αὕτη ἀποκλείεται διὰ τῆς προηγουμένης δις ἐπαναλαμβανομένης φράσεως תָּה בִּי יִתְהַתְּ לָהּ³.

Ως πρὸς τὸ τελευταῖον ἐρώτημα τῆς ἀντικαταστάσεως δηλ. τοῦ πρώτου συμφώνου «תָּה» διὰ τοῦ «תָּה» ἐκκινουῦντες ἐκ τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ 3 στίχου σημειοῦμεν ὅτι α) εἰς τοῦτο ἔχομεν ὀνοματικὴν πρότασιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἡ λέξις תָּה εἶναι ὑποκείμενον· β) ἡ προσωπικὴ ἀνωθυμία, ἡ ὁποῖα εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν λέξιν תָּה και προσδιορίζεται ἀπ' αὐτὴν, ἀπαντᾷ εἰς ἀρσενικὸν γένος ἐνικοῦ ἀριθμοῦ γ) ἡ ἔκφρασις תָּה תְּשֻׁבָה תָּה ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ 3β+3γ ἡμιστιχιῶν και δ) τὸ ἐπίθετον תָּה εἶναι κατηγορούμενον, ὁ δὲ ἐνικὸς ἀριθμὸς τούτου ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ὀνοματικὴν πρότασιν τοῦτο παραμένει ἄκλιτον.⁴ Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν ἀσυμφωνίαν μεταξὺ τοῦ ὑποκειμένου תָּה και τῆς

1. F. Nötscher «Das Buch Jeremia» Bonn 1934 σελ. 101 εἰς στίχον.
2. W. Rudolf Handbuch zum A.T. «Jeremia» σελ. 60 εἰς στίχ.
3. C. H. Cornill «Das Buch «Jeremia» Leipzig 1905 σελ. 134 εἰς στίχον.
4. Gesenius-Kautzsch Hebräische Grammatik σελ. 474 § 145 r. β.

προσωπικῆς ἀντωνυμίας **אני**, ἡ ὁποία τίθεται ὡς ἐμφαντικὴ ἐπανάληψις τοῦ ὑποκειμένου¹ αὕτη ἐξηγεῖται ὡς καθ' ἕλξιν πρὸς τὸ γένος καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ συνδετικοῦ ρήματος συντασσομένη.²

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ δυσκολίαν εἶναι ἡ σύγκρισις τοῦ **אִמְרַתְּ לְפָנַי** (= οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν) πρὸς τὸ **...אִתְּךָ לְפָנַי יְיָ אֱלֹהֵינוּ** (= ἕλξιν τὸ ὁποῖον ἔκοψέ τις ἀπὸ τὸ δάσος, ἔργον χειρῶν καλλιτέχου μετὰ τὸν πέλεκυν ἐπεξεργασμένου). Εἰς τοὺς στίχους τῆς Παλ. Διαθήκης, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ **אֱלֹהֵי** καὶ **אֱלֹהִים** οὐδεμία εἰκονικὴ σύγκρισις ἐν θετικῇ ἢ ἀρνητικῇ ἐννοίᾳ συναντᾶται τῆς λέξεως χρησιμοποιουμένης πάντοτε ἐν ἀφηρημένῃ ἐννοίᾳ.

Τὴν λέξιν **אֱלֹהִים** θὰ ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ἀντικαταστήσωμεν διὰ τῆς λέξεως **אֱלֹהֵי** (= ἐλπὶς), ἡ ὁποία οὐδεμίαν γραφικὴν δυσκολίαν παρουσιάζει τοῦ «η» εὐκόλως ἀντικαθισταμένου διὰ τοῦ «θ»³ καὶ ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς πλείστας ὄσας ἀναλόγους συγκριτικὰς ἐκφράσεις. Τοιαῦται π.χ. εἶναι Ἰώβ 11,20, ἔνθα λέγεται περὶ τῶν ἀσεβῶν ὅτι ἡ ἐλπὶς των εἶναι ὡς ἐξαντλουμένη πνοή, καὶ Ἰώβ 19,10, ὅπου ἡ ἐκρίζωσις τῆς ἐλπίδος παραλληλίζεται πρὸς τὴν ἐκρίζωσιν δένδρου πρὸς δῆλωσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλπὶς.

Ἀντιθέτως εἰς τὸν Ἱερεμίαν 10,3α γίνεται λόγος περὶ ἀποκοπῆς τοῦ δένδρου καὶ ὄχι ἐκρίζωσως αὐτοῦ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ὑπάρχει ἐπὶ πλέον μία ἀκόμη ἐλπὶς νὰ ξαναβλαστήσῃ (πρβλ. Ἰώβ 14,7), πρᾶγμα ὅμως τὸ ὁποῖον οὔτε κἀν διανοεῖται ὁ προφῆτης ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων στίχων.

Κατόπιν τῆς λεπτομεροῦς ταύτης ἐρεῦνης καὶ ἐπειδὴ

- α) ἡ ἐκφρασις **אִמְרַתְּ לְפָנַי** δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὴν Π.Δ.
- β) ἡ σύγκρισις μεταξύ 3α καὶ 3β δὲν εὐσταθεῖ, ἐάν τις παραδεχθῇ τὴν λέξιν **אֱלֹהִים** καὶ
- γ) ἡ παραδοχὴ τῆς λέξεως **אֱלֹהִים** δὲν ρίπτει ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τοῦ στίχου καθ' ὅσον τὸ ὀρθὸν νοῆμα τούτου δὲν ἀποδίδεται ἐπακριβῶς· ἡ δὲ ἀλληλουχία τῶν ἐννοιῶν μεταξύ τοῦ 3α καὶ 3β καὶ τοῦ 3α καὶ 2 στίχων διαταράσσεται, ἐνῶ ἀντιθέτως

1. Gesenius-Kautzsch Hebräische Grammatik σελ. 461 § 141 h vgl. σελ. 475 ὄπισθ 4.

2. " " " " " " " " " " " " σελ. 475 § 145u.

3. " " " " " " βλέπε τέλος τὸν πίνακα γραφῆς καὶ Friedrich Delitzsch «die Les- und Schreibfehler im A.T.» Berlin und Leipzig 1920 σελ. 110, 106d καὶ 106e.

- α) ἡ ἔκφρασις **םיגעַה תִּרְבָּה** ἀπαντᾷ εἰς Π.Δ. ἦτοι εἰς τοὺς ἤδη μνημονευθέντας τρεῖς στίχους (Λευϊτ. 18,3 : 20,23 καὶ Β. Βασιλ. 17,8) ἔνθα εὐρίσκομεν ὁμοίως ἀντιπαραβολὴν καὶ σύγκρισιν τῶν νόμων τοῦ Ἰαχβὲ καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ ταυταχρόνως τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰαχβὲ πρὸς τοὺς Θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ
- β) Εἰς δὲ τὴν ἔκφρασιν **םיגעַה תִּרְבָּה** προστίθεται ἡ λέξις **לְבַה** διὰ τῆς ὁποίας ὁ προφήτης χαρακτηρίζει συνήθως τοὺς Θεοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν (Ἱερ. 2,5:8,19), δεχόμεθα ὅτι ἡ λέξις **תִּרְבָּה** εἶναι γνησία καὶ χρησιμοποιεῖται ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ συμβολίζουσα τὸ ἀντικείμενον εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται, ἦτοι τὸ εἶδωλον τῶν Θεῶν τῶν εἰδωλολατρῶν.